

ΚΕΙΜΕΝΟ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ:
ΒΑΣΙΛΗΣ Α. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ
αρχιτέκτονας + πολεοδόμος

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1917

η
Θεσσαλονίκη
στις φλόγες

Από τα μυθικά χρόνια η φωτιά ήταν πάντοτε ο πιστότερος φίλος του ανθρώπου. Το δώρο του Προμηθέα τον βοήθησε στην καθημερινή του ζωή, στην εξέλιξη και τις επινοήσεις του, αλλά ταυτόχρονα ήταν και ο χειρότερος εχθρός του, μόνιμη απειλή ολοκληρωτικής καταστροφής κάθε δημιουργίας.

Στην ιστορία της εξέλιξης των πόλεων σημαντικό κεφάλαιο κατέχουν οι πυρκαϊές. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια της οργανωμένης οικιστικής η φωτιά και οι πυρπολήσεις, τυχαία ή εσκεμμένα, ήταν ο φόβος και ο τρόμος των κατοίκων.

Το τμήμα της Πάνω Πόλης στο σημείο εκκίνησης της πυρκαϊάς πριν την καταστροφή.

Μαζεμένοι πυροπαθείς πίσω από το Διοικητήριο.

Το τμήμα της Πάνω Πόλης στο σημείο εκκίνησης της πυρκαϊάς, μετά την καταστροφή.

Ταυτόχρονα όμως ήταν και μια ευκαιρία για νέο ξεκίνημα, διόρθωση οικιστικών λαθών, εκσυγχρονισμό του αστικού περιβάλλοντος. Ο μυθικός Φοίνικας που ξαναγεννιέται από τη στάχτη του εμπύχωνε κάθε ανθρώπινη προσπάθεια για ανασυγκρότηση μετά από την επέλαση της φωτιάς. Έτσι τέτοια καταστροφικά γεγονότα αποτελούσαν πάντοτε σημαντικότατο ορόσημο στην ανανέωση και εξάπλωση κάθε πόλης ή συνοικίας. Η Θεσσαλονίκη, στην υπερδισχιλιετή ιστορία της, δοκιμάστηκε πολλές φορές

νέο ημερολόγιο: στο κείμενο οι δύο ημερομηνίες της ίδιας ημέρας θα παρουσιάζονται χωρισμένες με κάθετο)

Η παρουσίαση αυτή δεν φιλοδοξεί να υποκαταστήσει τις εμπειριστατωμένες πολεοδομικές μελέτες των αποτελεσμάτων της καταστροφής και του επανασχεδιασμού της νέας πόλης, αλλά να καταγράψει τα γεγονότα της εποχής στην πραγματική τους διάσταση, μέσα από ανέκδοτες πηγές ελληνικών και ξένων αρχείων, βοηθηόμενη από δημοσιογραφικές διασταυρώσεις των συμβάντων.

από τη φωτιά. Είτε από βάρβαρους εισβολείς κατακτητές, είτε από εσωτερικές εξεγέρσεις, είτε από τυχαία γεγονότα, πάντοτε η οικονομική, κοινωνική και οικιστική της εξέλιξη ήταν στενά επηρεασμένη από τις πυρκαϊές της.

Στο άρθρο αυτό θα σας παρουσιάσουμε μια σύντομη εξιστόρηση της μεγαλύτερης καταστροφής που υπέστη η πόλη από ένα τέτοιο φαινόμενο: την Πυρκαϊά της 5ης Αυγούστου 1917 (ή 18 Αυγούστου σύμφωνα με το ισχύον

Αλλά ας δούμε σε γενικές γραμμές την πολιτική κατάσταση της χώρας την εποχή εκείνη.

Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο Μεγάλος Πόλεμος, είναι σε πλήρη εξέλιξη σ'ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Οι αγγλογάλλο σύμμαχοι της Αντάντ (Entente) εναντίον των αυστρουγγερμανών των Κεντρικών Αυτοκρατοριών.

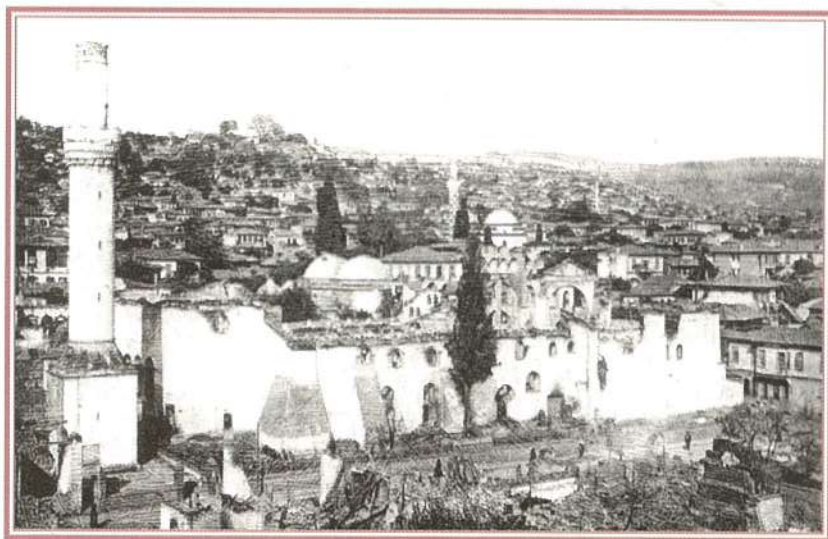
Οι Ρώσοι, σύμμαχοι της Αντάντ, προσπαθούν να κρατηθούν στο παιχνίδι, αισθανόμενοι την επερχόμενη θύελλα της Οκτωβριανής Επανάστασης. Οι εκατόμβες νεκρών σ'όλα τα μέτωπα δε συγκινούν πια κανένα. **Όλοι εναντίον Όλων**, ή φανερά ως αντίπαλοι ή κρυφά ως σύμμαχοι, αντίδικοι στη μοιρασιά του Νέου κόσμου που έρχεται να αντικαταστήσει τις παλιές ισορροπίες.

Η Ελλάδα προσπαθεί αρχικά να μείνει, φαινομενικά τουλάχιστον, ουδέτερη στη σύγκρουση αυτή. Η πολιτική όμως αυτή βολεύει αφάνταστα τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες και είναι σαφώς αντίθετη προς τις επιδιώξεις των Αγγλογάλλων. Ο Βενιζέλος, πρωθυπουργός της χώρας μετά τις εκλογές του Μαΐου 1915,

του έγκριση στις 22 Σεπτεμβρίου/5 Οκτωβρίου 1915, αρχίζει η αποβίβαση στη Θεσσαλονίκη των πρώτων συμμαχικών στρατιωτικών τμημάτων, της 10ης Ιρλανδικής Μεραρχίας με το στρατηγό **Sir Bryan Mahon** και της 156ης Γαλλικής με το στρατηγό **Maurice Bailloux**. Επτά μέρες αργότερα φθάνει στην πόλη ο γάλλος στρατηγός **Maurice Sarrail** και αναλαμβάνει Αρχιστράτηγος του Συμμαχικού Εκστρατευτικού Σώματος στη Μακεδονία.

Από τη στιγμή εκείνη ανοίγει το κεφάλαιο του Μακεδονικού Μετώπου, του Περιχαρακωμένου Στρατοπέδου της Θεσσαλονίκης και της περίφημης **Στρατιάς της Ανατολής** (Armee d'Orient).

Οι σχέσεις των Συμμάχων με τις επόμενες

Η περιοχή του Αγίου Δημητρίου καμμένη.

αγωνιά για την τύχη των νεοαπελευθερωθέντων εδαφών της Μακεδονίας και της Ηπείρου, μετά την είσοδο της Βουλγαρίας στον πόλεμο εναντίον της Σερβίας. Προσπαθεί μάταια να πείσει τον Κωνσταντίνο να μη βασίζεται στις απατηλές υποσχέσεις των Γερμανών για εδαφικά ανταλλάγματα της ουδετερότητας της Ελλάδας και να βγει η χώρα στον πόλεμο με τη συμμαχία της Αντάντ, προκειμένου να εδραιώσει δυναμικά τη θέση της στα Βαλκάνια. Οι σχέσεις των δυο ανδρών πηγαίνουν από το κακό στο χειρότερο και τελικά ο πρωθυπουργός εξαναγκάζεται σε παραίτηση.

Λίγες μόνο ώρες πριν την παραίτηση της κυβέρνησής του, με επείγουσα τηλεγραφική

ελληνικές κυβερνήσεις ήταν φοβερά τεταμένες με αποκορύφωμα την ελληνική ανοχή στην κατάληψη των οχυρών του Ρούπελ από τους Βουλγάρους στις 14/27 Μαΐου 1916.

Οκτώ μέρες αργότερα ο Sarrail επιβάλλει στη Θεσσαλονίκη στρατιωτικό νόμο και οι Σύμμαχοι προβαίνουν σε ναυτικό αποκλεισμό των παραλιών της Ελλάδος, καταλύοντας ουσιαστικά και απροκάλυπτα την εθνική κυριαρχία. Στόχος τους η εκθρόνιση του Κωνσταντίνου και η ενθάρρυνση της φιλοβενιζελικής πολι-

**Το επιτάφιο μνημείο του Λουκά
Σπανδώνη μέσα στον καμμένο
ναό του Αγίου Δημητρίου.**

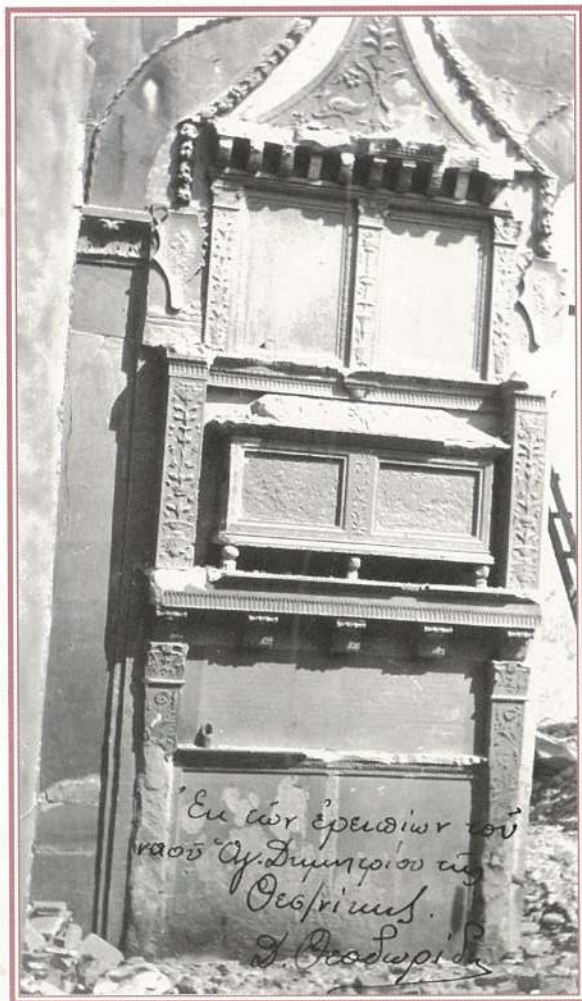
τικής παράταξης. Με την ανοχή, ίσως και προτροπή, του Sarrail ξεσπά στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στις 17/30 Αυγούστου εναντίον της επίσημης ελληνικής απραξίας για τα γεγονότα της Ανατολικής Μακεδονίας. Ακολουθεί η αναχώρηση των Βενιζέλου και των συνεργατών του στις 12/25 Σεπτεμβρίου από το Φάληρο αρχικά για τα Χανιά και τελικά η άφιξή τους στη Θεσσαλονίκη στις 26 Σεπτεμβρίου/ 9 Οκτωβρίου. Εκεί η λεγόμενη **Τριανδρία** (Βενιζέλος, Κουντουριώτης, Δαγκλής) τίθενται επικεφαλής της Εθνικής Άμυνας και εγκαθιδρύουν την Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης, κηρύσσοντας αμέσως τον πόλεμο εναντίον των Γερμανοβουλγάρων εισβολέων.

Η Ελλάδα πλέον έχει δύο κυβερνήσεις, δύο εξωτερικές πολιτικές, δύο ιδεολογίες.

Τα στρατιωτικά αρχεία των Συμμάχων είναι αποκαλυπτικά για τον υποχθόνιο ρόλο τους στον Εθνικό Διχασμό. Οι μυστικές υπηρεσίες όλων των εμπλεκόμενων κυριολεκτικά οργιάζουν και εξωθούν τη συνολική πολιτική κατάσταση στα άκρα. Τα Νοεμβριανά και η αιματηρή σύγκρουση των Αθηνών μεταξύ κωνσταντινικών στρατευμάτων και συμμάχων πεζοναυτών στις 18 Νοεμβρίου/ 1 Δεκεμβρίου οξύνουν τα πράγματα στο έπακρο.

Ακολουθούν διώξεις και κακοποιήσεις αντιφρονούντων από όλες τις πλευρές και μέσα στο ταραγμένο αυτό κλίμα φθάνουμε στην εκθρόνιση του Κωνσταντίνου στις 29 Μαΐου/ 11 Ιουνίου 1917 και την ορκωμοσία, την επομένη, του γιου του Αλέξανδρου ως νέου συνταγματικού μονάρχη. Ο Βενιζέλος επιστρέφει θριαμβευτής στην Αθήνα και αναλαμβάνει πρωθυπουργός με νέα κυβέρνηση, έτοιμος να υλοποιήσει όλες τις δεσμεύσεις του έναντι των Συμμάχων.

Και ενώ η Ελλάδα πλέον, από τις 15/28 Ιουνίου

1917, βρίσκεται επίσημα σε εμπόλεμη κατάσταση προς τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες και τη Βουλγαρία, οι πρώτοι γάλλοι αδειούχοι φαντάροι αφήνουν τον Ιούλιο τη Θεσσαλονίκη, σιδηροδρομικά και κατόπιν οδικά, φθάνουν στην Ιτέα, για να πάρουν τα ατμόπλοια της επιστροφής προς τη Μασσαλία.

Τίποτα δεν προοιωνίζει την συμφορά που έρχεται στην πολυπληθέστερη, συνολικά, πόλη της ελληνικής επικράτειας των 159.000 μόνιμων κατοίκων, χωρίς να υπολογίζουμε τους κάθε λογής εσωτερικούς πρόσφυγες (μόνο τα στρατεύματα της Στρατιάς της Ανατολής ήταν πάνω από 485.000 άνδρες κάθε εθνικότητας: Έλληνες, Άγγλοι, Γάλλοι, Σέρβοι, Ιταλοί, Ρώσοι, Αλβανοί, Σκώτοι, Ινδοί, Μαροκινοί, Αλγερινοί, Ινδοκινέζοι, Σενεγαλέζοι και άλλοι ένστολοι αποικιακών ταγμάτων).

Ηταν σίγουρα ένα πολύ ζεστό καλοκαίρι.

Για την πυρκαϊιά κανείς δεν γνωρίζει πως ακριβώς έγινε το κακό. Το στρατιωτικό απόρρητο, η λογοκρισία της εποχής και ο πανικός προς όλες τις κατευθύνσεις που επικράτησε, σκοτείνιασαν τα αίτια της.

Από ελληνικές, γαλλικές και αγγλικές αναφορές που βρέθηκαν σε στρατιωτικά και κρατικά αρχεία προσπαθούμε να αναουθενήσουμε τις πρώτες ώρες της συμφοράς.

Φωτογραφική λήψη από τον Λευκό Πύργο το απόγευμα της Κυριακής 6/19 Αυγούστου. Δείχνει χαρακτηριστικά την πρόοδο και το σταμάτημα της πυρκαϊάς προς τα ανατολικά, πριν από το Ιπποδρόμιο.

Όλα δείχνουν να ξεκίνησαν στις 2.00 περίπου το μεσημέρι του Σαββάτου 5/18 Αυγούστου 1917 από ένα πρόχειρο μαγειρείο προσφυγικού παραπήγματος της οδού Ηφαιστίωνος, κοντά στην αρχή της οδού Ολυμπιάδος. Η ανάφλεξη μιας στοιβας ξύλων και δαδιών για το μαγείρεμα επεκτάθηκε ταχύτατα, με αποτέλεσμα να φουντώσουν γρήγορα τα γύρω ξερά χόρτα και το κατάλυμα να παραδοθεί στις φλόγες. Η μη έγκαιρη κινητοποίηση των κατοίκων και των ελληνικών αστυνομικών αρχών, η έλλειψη επαρκούς ποσότητας νερού και ο ισχυρός ξηρός ΝΑ άνεμος επεξέτειναν ταχύτατα τη φωτιά προς το Σαατλί Τζαμί και τη δυτική πλευρά του Διοικητηρίου. Οι γαλλικές στρατιωτικές αρχές αρνήθηκαν να διακόψουν την παροχή νερού στις παραθαλάσσιες συνοικίες και τις άλλες λιμενικές και στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ώστε να αυξηθεί η πίεση του δικτύου και να μπορέσει άνετα το νερό να τροφοδοτήσει τους κρουνοί στις ψηλές συνοικίες.

Η πυρκαϊά δημιούργησε αμέσως δύο μέτωπα, ένα ανατολικό προς το Διοικητήριο και τον Αγ. Δημήτριο και ένα νότιο προς την οδό Αγίου Δημητρίου. Το δεύτερο μέτωπο γρήγορα, με τη βοήθεια του ανέμου, χωρίστηκε στα δύο: από την πλατεία του Γιλάν Μερμέρ στην Αγίου Δημητρίου «κατέβαινε» την οδό Λέοντος Σοφού προς την αγορά και ανατολικά, διά της οδού Φιλίππου και των άλλων παρόδων, έφθασε νωρίς το απόγευμα της ίδιας μέρας (περίπου 6.00 ώρα)

στο πάνω μέρος της οδού Βενιζέλου, πάνω από το Χαμζα Μπέη Τζαμί. Έτσι το εμπορικό κέντρο της πόλης περικυκλώθηκε από το βόρειο και δυτικό του τμήμα.

Η κατάσταση άρχισε να διαγράφεται ζοφερή και οι πολιτικές αρχές της πόλης απαίτησαν από τον ίδιο τον Sarrail ενεργοποίηση των συμμαχικών μονάδων για αποτελεσματική αντιμετώπιση του κινδύνου.

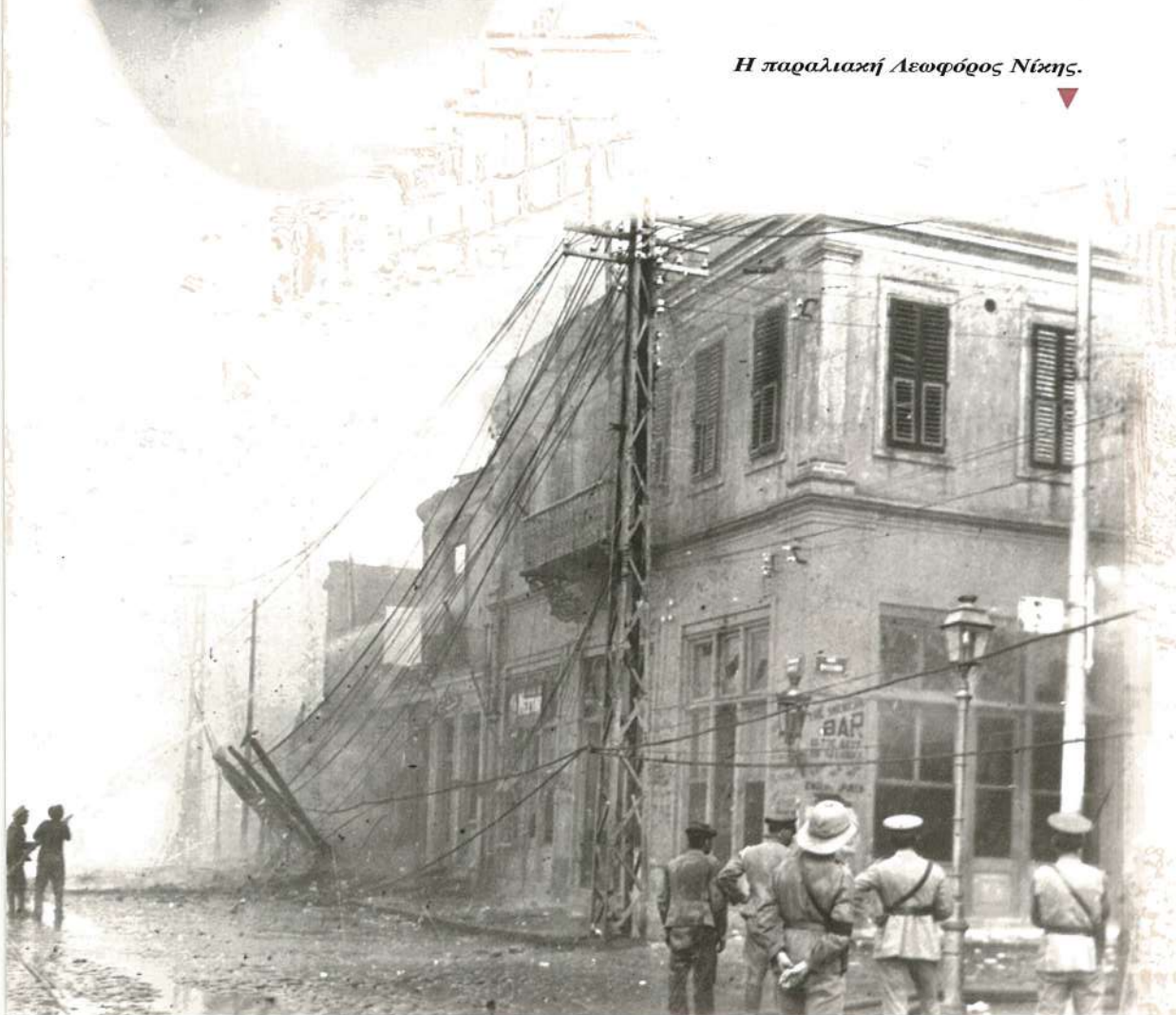

◀ Οι προσπάθειες των Άγγλων ήταν υποδειγματικές.

▶ Σχίτσο, με κάρβουνο, του επιστρατευμένου ζωγράφου και χαράκτη J. Touchet, που εικονίζει ζωντανό στιγμιότυπο της πυρκαϊάς. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό L'Illustration, τεύχος Νο 3892 της 6ης Οκτωβρίου 1917.

Η παραλιακή Λεωφόρος Νίκης. ▼

Η οδός Αγίας Σοφίας.

Πράγματι στις 6.10 το απόγευμα, μονάδα πυροτεχνουργών συνεπικουρούμενη από πυροσβεστικό γαλλικό άγημα προσπάθησε με ανατινάξεις μερικών κτιρίων να δημιουργήσει αντιπυρική ζώνη πριν το Σαατλί Τζαμί και να γλυτώσει το Διοικητήριο. Ο ίδιος ο Sarrail επι-

σκέφθηκε το Διοικητήριο και μετά τις 7.00 αποχώρησε άπρακτος για να παραβρεθεί με τη νεωτάτη σύζυγό του (ο 61ετής στρατηγός είχε παντρευτεί στη Θεσσαλονίκη σε δεύτερο γάμο στις 11/24 Απριλίου τη 24χρονη γαλλίδα νοσοκόμο Ocky de Joannis) σε δεξίωση του

Οι καμμένες συνοικίες αριστερά και δεξιά της οδού Αγίου Νικολάου και κάτω από το Διοικητήριο. Η λήψη της φωτογραφίας έγινε από το μιναρέ του Σουλεϊμάν τζαμί, επί της Εγνατίας οδού.

Η οδός Τοιμοσκή (παλαιά ονομασία σε άλλη θέση από τη σημερινή).

Αρχιστρατηγείου στο λιμάνι ! Τελικά το Διοικητήριο σώθηκε, αλλά το Σαατλί Τζαμί κάηκε ολοσχερώς. Εν τω μεταξύ η φωτιά, γύρω στις 11.30 το βράδυ, έφθασε μέσω της συνοικίας Ουν-Καπάν στην παραλία και άρχισε το έργο της καταστροφής της από το ξενοδοχείο

Σπλέντιντ.

Γρήγορα επεκτάθηκε και από πάνω σ'ολόκληρη την οδό Βενιζέλου από το ύψος της Εγνατίας μέχρι την πλατεία Ελευθερίας και η καταστροφή ολόκληρου του εμπορικού κέντρου της πόλης είναι πλέον ολοκληρωτική.

Το ανατολικό μέτωπο, καίοντας τις κεντρικές συνοικίες, κατέβηκε προς το ναό της Αγίας Σοφίας και παρακάμπτοντας τον περίβολο της εκκλησίας, στις 2.00 το πρωί, κατευθύνθηκε προς το Ιπποδρόμιο και την οδό Εθνικής Αμύνης. Από τις 6.30 το πρωί της Κυριακής 6/19 Αυγούστου η αποφασιστική βοήθεια δύο αγγλικών πυροσβεστικών οχημάτων απέτρεψε τελικά την προς ανατολάς εξάπλωση της

πυρκαϊάς και την περιόρισε μέχρι την οδό Π.Π.Γερμανού και το κτίριο στον αριθμό 91 της παραλιακής Λεωφόρου Νίκης. Το βράδυ της Κυριακής η φωτιά έδειχνε να έχει τεθεί υπό έλεγχο και περιοριζόταν ενεργά κοντά στη Γερμανική Σχολή και μόλις 100 μέτρα από το συνοικισμό του Βαρδάρη. Μεμονωμένες εστίες συνέχιζαν να καίονται και να καπνίζουν τις επόμενες μέρες. Μόνο η Πάνω Πόλη και οι

▲ Προσπαθώντας να συνειδητοποιήσουν το μέγεθος της συμφοράς ...

◀ Η Πλατεία Ελευθερίας με το διασωθέν κατάστημα Στάιν στα δεξιά (με τη διαφανή υδρόγειο πάνω από την τρουλωτή στέγη του).

Αλλόφρονες πυροπαθείς στην προκουμιά και την Λεωφόρο Νύχης.

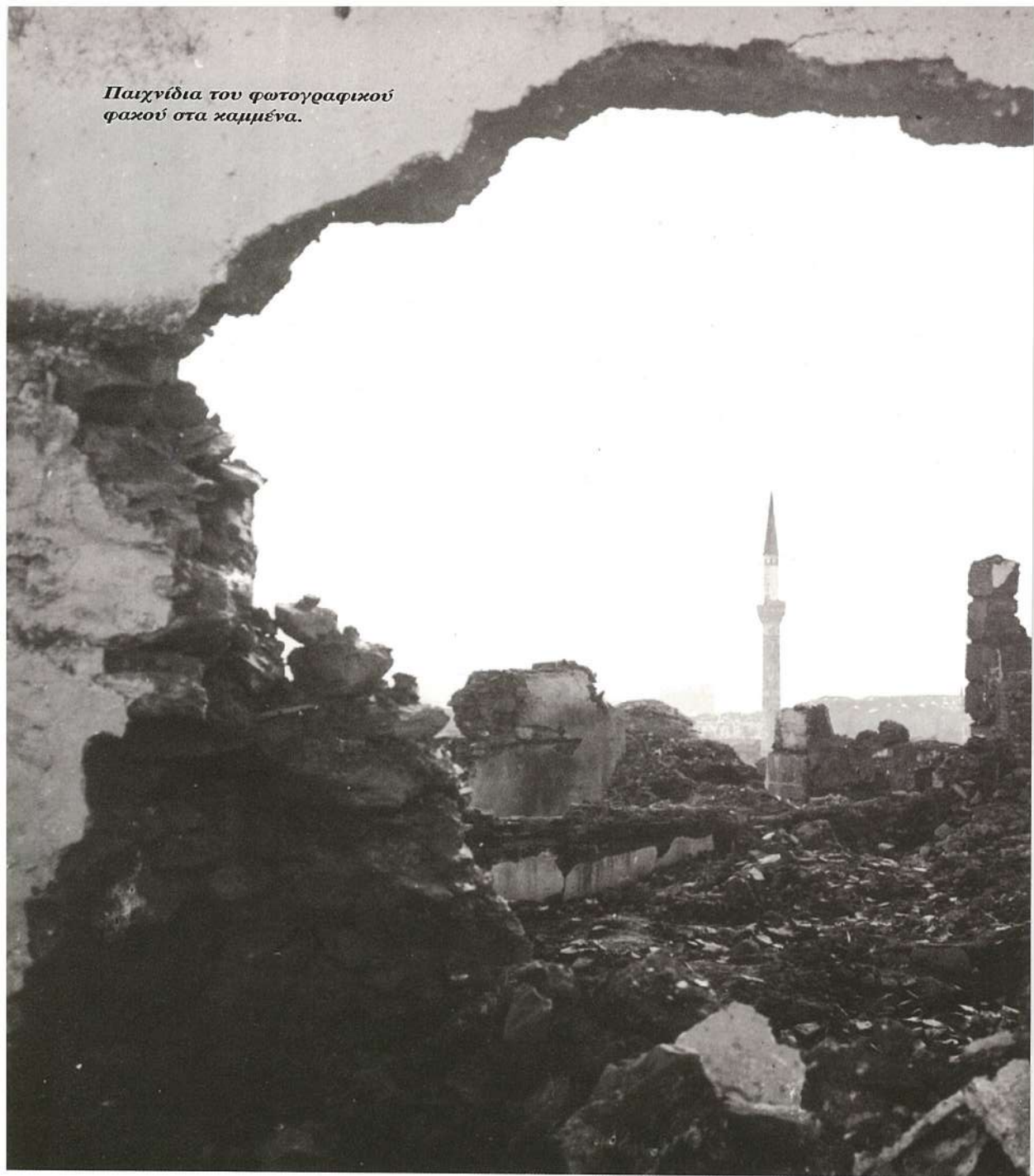
περιοχές ανατολικά του Λευκού Πύργου και δυτικά του Βαρδαρίου έμειναν ανέπαφες. Η υπερβολική ταχύτητα της εξάπλωσης της πυρκαϊάς οφείλεται σε πολλούς παράγοντες:

- Στη σφοδρότητα του ανέμου, που με την πρόοδο της φωτιάς μεγάλωνε περισσότερο από την «τεχνητή» θαλάσσια αύρα.
- Στις πρόχειρες ξύλινες κατασκευές των κτιρίων γύρω από το επίκεντρο της πυρκαϊάς.
- Στη στέρηση επαρκούς ποσότητας νερού και στην αδράνεια των πυροσβεστικών αγγημάτων.

*Παιχνίδια του φωτογραφικού
φακού στα καμμένα.*

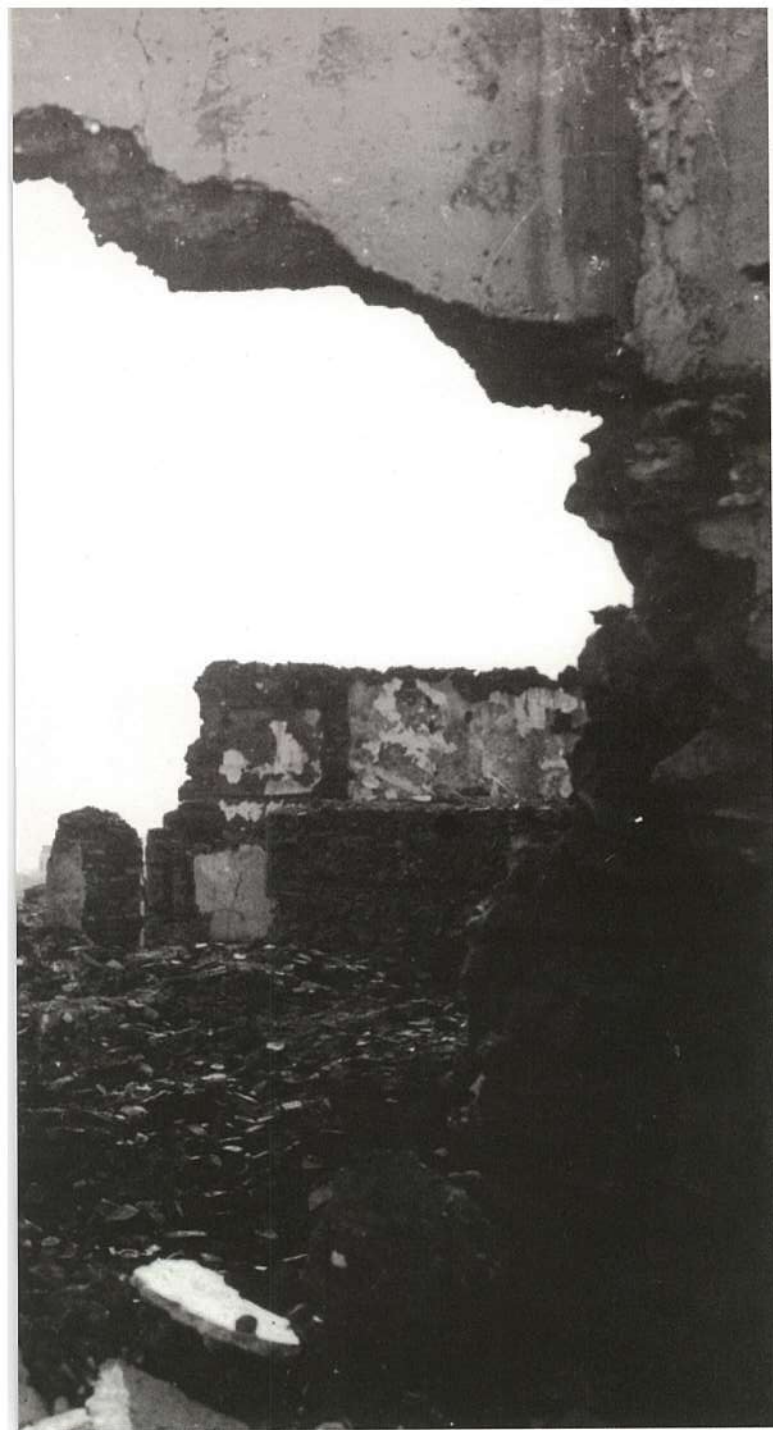
-Στην εγκληματική απάθεια και αρνητική συμπεριφορά των συμμαχικών στρατευμάτων κατά την εξέλιξη του φαινομένου.

-Στις εγκαταστάσεις (σωληνώσεις) φωταερίου της πόλης, στα εύφλεκτα αποθηκευμένα υλικά των καταστημάτων, στα πυρομαχικά που υπήρχαν διάσπαρτα (κατά παράβαση των

συμφωνιών) σε διάφορα σημεία του κέντρου και του λιμανιού.

-Στην πρόχειρη και λανθασμένη χρήση δυναμίτιδας για τη δημιουργία αντιπυρικών ζωνών, που προκάλεσε αλματική εξάπλωση της φωτιάς με νέες πολλαπλές εστίες.

Όλες οι υπηρεσιακές εκθέσεις της εποχής,

προνοητικά. Δυστυχώς όταν αποφάσισαν να κινηθούν ήταν ήδη πολύ αργά και ο πανικός που μοιραία επήλθε περιόρισε στο ελάχιστο την αποτελεσματικότητά τους.

Ένα σημείο που αξίζει να προσέξουμε είναι η διαγωγή των Συμμάχων κατά τη διάρκεια της πυρκαϊάς, αλλά και τις ημέρες που ακολούθησαν.

Όλοι ανεξαιρέτως οι στρατοί που υπήρχαν στην πόλη, **πλην των Άγγλων**, επιδόθηκαν σε φανερή ή κρυφή λεηλασία των μισοκαμμένων κατοικιών και καταστημάτων με πρώτους και καλύτερους τους Γάλλους.

Τα στρατιωτικά αρχεία της εποχής βρίθουν από πολυσέλιδες αναφορές σχετικά με τη «δράση» γάλλων στρατιωτών, αλλά και αξιωματικών, που με πρόσχημα τη βοήθειά τους έκλεβαν μπροστά στα μάτια των δυστυχισμένων πυροπαθών ό,τι μπορούσαν ή απαιτούσαν οικονομικά ανταλλάγματα για να μεταφέρουν τα υπάρχοντά τους με καμiónια σε ασφαλείς τοποθεσίες εκτός ζώνης. Η εντύπωση που έδωσε η συμπεριφορά του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στην κοινή γνώμη, αλλά και οι αντιδράσεις των υποδειγματικών Άγγλων, ανάγκασαν το Συμμαχικό Αρχιστρατηγείο και τον Sarrail να πάρουν σκληρότατα μέτρα για την τήρηση της τάξης. Τη Δευτέρα 7/20 Αυγούστου εκτελέστηκαν τέσσερις γάλλοι στρατιώτες που προσπάθησαν να πουλήσουν κλαπέντα κοσμήματα, ενώ την ίδια τύχη είχαν συνολικά 17 άτομα την πρώτη κιόλας εβδομάδα.

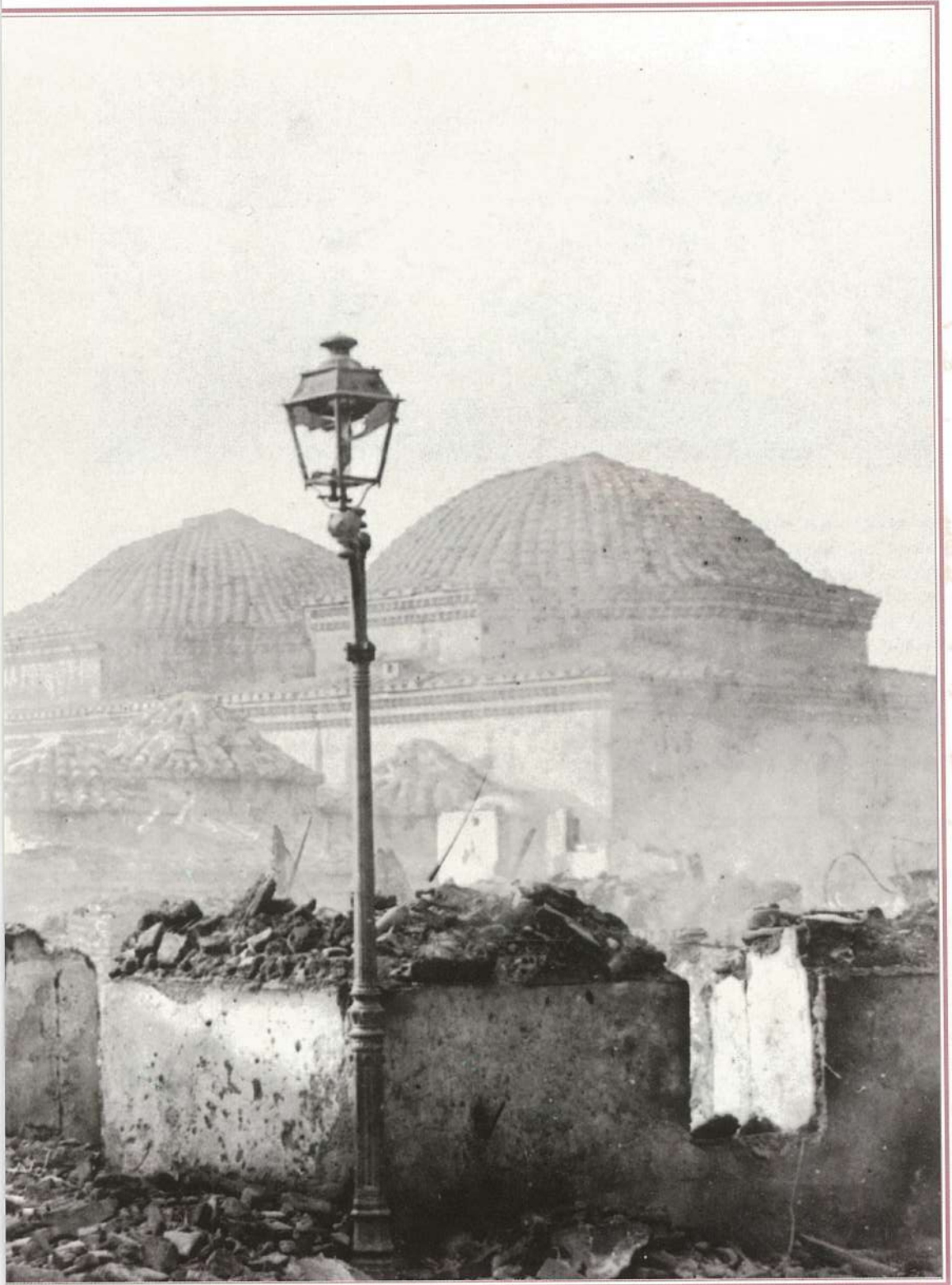
από ελληνικές και συμμαχικές αρχές, συναινούν στο ότι η καταστροφή θα είχε περιοριστεί στην περιοχή που ορίζεται από το δρόμο που ξεκίνησε η φωτιά (Ηφαιστου – Ολυμπίδος), το Διοικητήριο, την οδό Βενιζέλου και την Εγνατία, αν οι αρχές της πόλης αντιδρούσαν στοιχειωδώς έγκαιρα και

Χαρακτηριστικό της «συμμετοχής» των Γάλλων είναι το γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις άνδρες αποσπασμάτων, μεθυσμένοι, κήκαν ζωντανοί μέσα σε εγκαταλειφθείσες ταβέρνες και οιοπωλεία! Συνολικά οι «μεθυσμένες» απώλειες των Γάλλων ήταν 15 άτομα, ενώ οι αγνοούμενοι των Θεσσαλονικέων ήταν μόλις 7 και οι νεκροί 4.

Το καμμένο λουτρό (χαμάμ) στην περιοχή της Αγίας Σοφίας.

Οι Άγγλοι, που σήκωσαν και το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειας, είχαν μόνο δύο βαριά και 5 ελαφρά τραυματίες που παρασημοφορήθηκαν από τον ίδιο τον Sarrail.

Η λογοκρισία που ίσχυε, δεν επέτρεψε την ακριβή εκτίμηση των απωλειών ζωής την εποχή εκείνη, παρά μόνο σήμερα με την ελεύθερη πρόσβαση των αρχείων.

Η συμφορά ήταν πέρα από κάθε φαντασία. Ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα είχαν εξαφανιστεί. Το κέντρο, η οικονομική και κοινωνική

Η Εγνατία οδός, όπως φαινόταν από τον μιναρέ του Σουλεϊμαν τζαμί, προς το Βαρδάρι. Διακρίνεται δεξιά το Μπέη χαμάμ και στην ίδια ευθεία το Χαμζά Μπέη τζαμί, ενώ αριστερά στο βάθος ο Άγιος Μηνάς.

Η Εγνατία οδός, καμμένη, στο ύψος του Μπουρμαλί τζαμί.

καρδιά της πόλης χάθηκε στις φλόγες, τη στάχτη και τα ερείπια.

Μοναδικά μνημεία, όπως η βασιλική του Αγίου Δημητρίου, οι εκκλησίες του Αγίου Νικολάου και της Αγίας Θεοδώρας, αλλά και μουσουλμανικά τεμένη, όπως το Σασαλί τζαμί, το Μπουρμαλί, το Χαμζά Μπέη τζαμί και το Ακτσέ Μετζίτ, χάθηκαν στην πύρινη θάλασσα. Ιστορικές συναγωγές, όπως η Ταλμούδ Τορά, Αραγκόν, ΕΖ-Χαΐμ, Πούλια και τόσες άλλες, εξαφανίστηκαν από το χάρτη της πόλης.

Σφύζουσες από ζωή και δυναμισμό εμπορικές συνοικίες με πολυκαταστήματα, όπως τα Ορόσντι Μπάκ, Μάγιερ, Ερρερά και Τίριγγ, εμπορικούς οίκους, τράπεζες, ξενοδοχεία, πολυτελή εστιατόρια και μπουραρίες, περίφημα καμπαρέ και καφέ-σαντάν ήταν πλέον θλιβερά καπνίζοντα ερείπια.

Το μεγαλύτερο μέρος των τυπογραφείων της πόλης κήκε και μαζί τα γραφεία των περισ-

σότερων εφημερίδων και τις κυριώτερες χαρταποθήκες. Παραλιακά ξενοδοχεία, το Σπλέντιντ και το Όλυμπος Παλλάς, κινηματογράφοι και θέατρα, Πάνθεον, Ολύμπια, Εδέμ, που έδναν στην πόλη το μοναδικό και πανθομολογούμενο κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, ακολούθησαν την τύχη του εμπορικού τομέα. Μερικά πάλι σώθηκαν, με έναν πραγματικά περιέργο τρόπο, όπως ο Άγιος Μηνάς με τη μισή εμπορική στοά του και το πολυκατάστημα Στάιν, που διατηρείται μέχρι σήμερα στη γωνία των οδών Βενιζέλου και Καλαποθάκη.

Οι περιγραφές που σώζονται από αυτόπτες μάρτυρες, στρατιωτικούς κυρίως, είναι χαρακτηριστικές του μεγέθους της καταστροφής και καθρεφτίζουν την απογοήτευση των φαντάρων στην εξαφάνιση κάθε είδους διασκέδασης στην πόλη.

Η γωνία των οδών Βενιζέλου και Εγνατία.

Πρόχειρος καταυλισμός συγκέντρωσης προσφύγων στο χώρο δίπλα από το Θέατρο του Λευκού Πύργου.

Διανομή συσσιτίου σε παιδιά του καταυλισμού πυροπαθών της Ενώσεως Γαλλίδων Κυριών στο γήπεδο του Ηρακλή, απέναντι από το Κεντρικό Νοσοκομείο (τότε Ερυθρού Σταυρού).

Η επομένη εβδομάδα βρήκε τους Θεσσαλονικείς να προσπαθούν να κάνουν ένα στοιχειώδη απολογισμό των ζημιών: 73.438 άστεγοι, 4.069 καμμένα γραφεία και καταστήματα επί συνόλου 7.695 όλης της πόλης, όλες οι κατοικίες της πυρκαυστής ζώνης και μια συνολική εκτίμηση απώλειας, κατά τις αναφορές των ειδικών, δύο δισεκατομμυρίων δραχμών της εποχής ! Τα μεγέθη είναι κολοσσιαία ακόμα και για τη σημερινή κλίμακα της πόλης.

Η περίθαλψη των προσφύγων πυροπαθών γίνεται αμέσως υπόθεση των πάντων: πρό-

των Βαλκανίων. Η πλήρης απουσία σύγχρονου κτηματολογίου - και η μη ενημέρωση του υπάρχοντος οθωμανικού από το 1912 - κάνει προβληματική την ακριβή καταγραφή των καεισών ιδιοκτησιών. Παρ'όλα αυτά, με σειρά διαταγμάτων, από τις 29 Αυγούστου, απαγορεύεται η ανοικοδόμηση ή και η επισκευή ημικατεστραμμένων κτισμάτων μέσα στα όρια της Πυρκαυστής Ζώνης και αρχίζει η επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία της τοπογραφικής κτηματογράφησης της περιοχής. Παράλληλα αρχίζουν οι παρασηνιακές διαβουλεύσεις για τους επιστήμονες που θα απο-

Καταυλισμός πυροπαθών της Ενώσεως Γαλλίδων Κυριών στο γήπεδο του Ηρακλή, πάνω από το κτίριο της παλιάς Φιλοσοφικής Σχολής και απέναντι από το Κεντρικό Νοσοκομείο (τότε Ερυθρού Σταυρού). Στο βάθος το νεκροταφείο της Ευαγγελίστριας και το νοσοκομείο Άγιος Δημήτριος (τότε Δημοτικό).

χειροι καταυλισμοί στήνονται στα διαθέσιμα οικόπεδα και στρατόπεδα της πόλης, συσσίτια οργανώνονται από τους συμμάχους, τις τοπικές αρχές, συντεχνιακούς φορείς και κοινοτικές ομάδες αλληλοβοήθειας. Μέχρι πρόσκοποι επιστρατεύονται για να συνδράμουν το τιτάνιο έργο της ανακούφισης των παθόντων ! Τον πανικό των πρώτων ημερών διαδέχεται η προσπάθεια οργανωμένης παρέμβασης της πολιτείας.

Ο Βενιζέλος αντιλαμβάνεται αμέσως την ευκαιρία που παρουσιάζεται για εκσυγχρονισμό της πόλης που προορίζει για πρωτεύουσα

τελούσαν την ομάδα επεξεργασίας και κατάρτισης του Νέου Σχεδίου της πόλης. Οι Γάλλοι αρχικά προσπαθούν να μονοπωλήσουν την επιστημονική εκπροσώπηση με την ομάδα του αρχιτέκτονα-αρχαιολόγου Ερνέστ Εμπ-ράρ, που ήδη ήταν επικεφαλής της Αρχαιο-λογικής Υπηρεσίας της Στρατιάς της Ανα-τολής, αλλά η επιμονή του Βενιζέλου φέρνει στη Θεσσαλονίκη διάσημους Άγγλους αρχιτέκτονες, τους Τόμας και Έντουαρντ Μώσον, προκειμένου να κρατηθούν οι απαραίτητες διπλωματικές ισορροπίες.

Στις 11/24 Οκτωβρίου η οριστικοποίηση των μελών της Επιτροπής του Νέου Σχεδίου είναι γεγονός. Εκτός από τους Εμπράρ και Μάσον, συμμετέχουν οι Ζοζέφ Πλέυμπερ, γάλλος πολιτικός μηχανικός, οι Άγγελος Γκίνης και Κωνσταντίνος Κιτσίκης, πολιτικός-λιμενικός μηχανικός και αρχιτέκτονας αντίστοιχα, καθώς και ο Κωνσταντίνος Αγγελάκης, δήμαρχος Θεσσαλονίκης.

Ταυτόχρονα με το σχεδιασμό της σύγχρονης πόλης, αρχίζει και η προώθηση όλου εκείνου του νομικού πλαισίου στήριξης της προσπάθειας. Εισάγονται οι νέες έννοιες της Κτηματικής Ομάδας, από το σύνολο των ακινήτων της Πυρίκαυστης, και φυσικά του Κτηματογράφου, που αποτελεί είδος ομόλογου για την αξία ενός εκάστου των καέντων ακινήτων.

Μετά από άπειρες διαβουλεύσεις, συσκέψεις και προσχέδια των τεχνικών της Επιτροπής του Νέου Σχεδίου, παρασκηνιακές προσπάθειες επηρεασμού των μελών από ισχυρά οικονομικά συμφέροντα της πόλης και κοινωνικές ομάδες, παρουσιάζεται τελικά και εκτίθεται στο Διοικητήριο στις 26 Ιουνίου 1918 η ολοκληρωμένη πρόταση επανασχεδιασμού του συνόλου της πόλης (και εκτός πυρίκαυστης ζώνης). Από το μεγαλόπνοο εκείνο σχέδιο, τελικά, εγκρίνεται το Μάρτιο του 1919 μόνο το σχέδιο του ιστορικού κέντρου της πυρίκαυστης. Ο Βενιζέλος ελπίζει μάταια στο ενδιαφέρον άγγλων επενδυτών και κατασκευαστών για τη γρήγορη ανοικοδόμηση.

Η ευκαιρία είχε ήδη αρχίσει να χάνεται ...

Οι εκλογές της 1/14 Νοεμβρίου 1920 και η προσωπική ήττα του Βενιζέλου ανατρέπουν την εφαρμογή του εγκριθέντος σχεδίου. Ακολουθεί η «αναμόρφωση» του από τον ίδιο τον Εμπράρ με ελάττωση των κοινοχρήστων χώρων και διπλασιασμό του αριθμού των οικοπέδων. Το τροποποιημένο-κολοβό σχέδιο του κέντρου της πόλης εγκρίνεται στις 24 Σεπτεμβρίου 1921 και ακολουθεί πλήθος «μικρορρυθμίσεων» που ουσιαστικά εκτρέπει τη αρχική του φιλοσοφία. Η επερχόμενη Μικρασιατική Καταστροφή, η πλημμυρίδα των προσφύγων, τα πολιτικά και μικροκομματικά συμφέροντα βάζουν τέλος στη μοναδική προσπάθεια ανάπλασης της πληγωμένης πόλης. Μόνο γύρω από τη σημερινή πλατεία Αριστοτέλους υπάρχουν έντονα τα ίχνη ενός πολεοδομικού σχεδιασμού που προέβλεπε σε λεπτομέρειες μέχρι το είδος των κιγκλιδωμάτων στα μπαλκόνια!

Ολοκληρώνοντας το σύντομο αυτό ιστορικό, θάπρεπε να σταθούμε και να αποτίσουμε πραγματικό φόρο τιμής στον μεγάλο πρωταγωνιστή αυτής της γιγάντιας προσπάθειας αναγέννησης της Θεσσαλονίκης: τον Ανώνυμο Πολίτη της πόλης που με καρτερικότητα, ανεξάρτητα από γλώσσα, φυλή και θρησκεία, υπέστη τις νέες ιδέες του πρώτου πανευρωπαϊκά αστικού αναδασμού.

◀ Τα μέλη της Ομάδας Σχεδιασμού του Νέου Σχεδίου της Θεσσαλονίκης σε γεύμα: καθισμένοι, από δεξιά προς τα αριστερά, οι Κ.Κιτούκης, Ζ.Πλέϋμπερ, Ε.Εμπράρ, Τ.Μώσον, Κ.Αγγελάκης, Εντ.Μώσον, Τζ.Μώσον, λοχαγός Τζέκινς και ο Α.Ζάχος.

◀ Το κτίριο της Γαλλικής Γενικής Ασφάλειας στην αρχή της Λεωφόρου Γεωργίου στις Εξοχές, πριν και μετά την πυρκαϊά.. Κάηκε από φλεγόμενο βαρέλι, που «εκτοξεύτηκε» λόγω της φωτιάς από την αμερικανική αποθήκη καυσίμων στο λιμάνι, σε απόσταση εκατοντάδων μέτρων ! ▼

Ίσως αν οι πολεοδόμοι της εποχής είχαν και πολιτικές εξουσίες, οι τύχες των πόλεων να ήταν διαφορετικές ...

Οι ονομασίες των οδών που χρησιμοποιούνται στο άρθρο είναι οι παλιές, πριν από την πυρκαϊά. Πολλοί δρόμοι με τις αλλαγές του νέου ρυμοτομικού σχεδίου καταργήθηκαν, ενώ νέοι δημιού16

*Άποψη τμήματος του άθικτου τμήματος
της Πάνω Πόλης και του Επταπυργίου.*

